

ПЕРШІ ЖУРНАЛИ З ПРОБЛЕМ ДОШКІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ В ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ

Друга половина XIX століття ввійшла в історію Російської імперії такими подіями, як скасування кріпацтва (1861), розвиток індустріальних відносин, стрімкий підйом громадсько-педагогічної діяльності, що викликало значні соціально-економічні зміни як у суспільстві, так і в державі.

Прогресивна українська інтелігенція намагалась прищепити народу почуття національної самосвідомості, відстоювала права на легалізацію рідномовної школи, незалежної від русифікаторської політики, виступала за демократизацію існуючих навчальних закладів, за повноцінну освіту для народу.

Бажання підняти на належний рівень українську культуру, прагнення визнання української мови, видання підручників, художньої літератури рідною мовою, опікування створенням системи дошкільної, шкільної, позашкільної освіти, – такі завдання постали перед українською інтелігенцією в останній чверті XIX століття.

Протидія імперської влади цим змаганням, арешти громадських просвітницьких діячів, закриття педагогічних товариств, жорстока цензура щодо української літератури – в останній чверті XIX століття – все це викликало неприховане незадоволення прогресивної інтелігенції. Особливо гостро у цей період стояло питання суспільного дошкільного виховання, бо розвиток промислового виробництва в містах викликав масову потребу в жінці-робітниці, яка мусила, незважаючи на сім'ю, брати участь у матеріальному забезпеченні свого власного життя й життя своїх дітей. Соціальних же умов для цього не існувало. І така гостра потреба викликала до життя потужний громадський рух на захист жінки-трудівниці, жінки-матері і її дітей. Опікувалися цими проблемами у першу чергу жіночі й громадські організації.

У другій половині XIX століття на проблему виховання маленьких дітей звертали досить мало уваги. Як правило, педагогічні журнали і дитячі книги видавалися лише для дітей шкільного віку. Тому вкрай необхідним було видання журналу, де б висвітлювалися питання виховання й навчання дітей дошкільного віку.

Потрібно зазначити, що журналів, які висвітлювали проблеми виховання і навчання дітей, виходило багато. Наприклад, «Вестник Воспитания», «Свободное Воспитание», «Педагогический Вестник», «Народный Учитель», «Воспитание и обучение» та ін. В існуючих педагогічних журналах рідко друкувалися статті з проблем дошкільного виховання, «але і вони тонуть у масі всяких інших питань, не кажучи вже про те, що ці журнали мають на увазі педагогів-учителів, які майже завжди стоять далеко від маленьких дітей. Таким чином, потреби дошкільного виховання продовжують залишатися в тіні...», – зазначала Наталія Лубенець

[1, 2]. І це в державі, де дітей дошкільного віку майже 13 млн., де дитяча злочинність з кожним днем зростала, де жінки практично були не підготовлені до виховання і навчання дітей, тому відчувалася нагальна потреба у відповідних виховних закладах для дітей саме дошкільного віку.

Отже, потрібні були видання, які б виділяли питання дошкільного виховання з числа інших і зосереджували на них громадську увагу.

У контексті визначеної проблематики ми зупинимось на двох виданнях, які, на нашу думку, мали великий вплив на розвиток суспільного дошкільного виховання – «Детский сад» і «Дошкольное воспитание», і стали першими журналами з проблем дошкільного виховання.

Перший журнал для батьків, наставників і вихователів – «Детский сад» з'явився у Санкт-Петербурзі 2 квітня 1866 року, і, як усі видання, розповсюджувався по великим містам Російської імперії (у Києві журнал надходив до приватної бібліотеки барона Федора Рудольфовича Штейнгеля). Основоположниками журналу були такі відомі педагоги як Аделаїда і Яків Симоновичі. Виходив журнал 12 разів на рік.

У першому номері Аделаїда Симонович зазначала, що журнал буде займатися вихованням маленьких дітей дошкільного віку, бо з часів Ф. Фребеля дитячий садок став необхідною умовою для виховання маленьких дітей. А тому головним завданням журналу стало роз'яснення принципів роботи дитячих садків і сприяння їх розповсюдженню через практичні вказівки й рекомендації щодо роботи та ігор, які можна організувати у дошкільних закладах. Разом з тим, журнал не обходив увагою і домашнє виховання, бо, на думку А. Симонович, домашнє виховання «повинно гармоніювати з виховання дитячого садка» [2, 2].

На шпальтах журналу висвітлювались такі проблеми виховання дітей дошкільного віку: педагогічне значення дитячого домашнього музею, зв'язок дитячого садка зі школою, антипедагогічне значення репетиторів і гувернерів, відношення матері до виховання, самодіяльність дитини. Піднімались навіть такі питання: якою свободою повинні користуватись діти у дитячому садку, як потрібно правильно носити дитину та ін.

Актуалізуючи питання відкриття дитячих садків, журнал визначив основні напрями діяльності дошкільних закладів, а саме: рухливі ігри, будівництво (гра з різними геометричними предметами), викладання паличок, малювання, вирізання, плетіння, складання довгих лучинок, складання паперу, склеювання, робота з глиною, робота в саду, розповіді тощо. Саме ці визначені напрями діяльності дитячого садка були основними рубриками журналу.

Редакція «Детского сада» визначила таку програму журналу:

1. Статті з питань виховання, різні педагогічні системи, найновіші теорії виховання та застосування їх на практиці.
2. Зразкові уроки з різних предметів.
3. Педагогічні оповідання та повісті.
4. Статті для читання дітям, переважно природничого та історичного змісту (у додатках).

5. Педагогічна хроніка (російська та іноземна).
6. Критика й бібліографія з дитячої, навчальної і педагогічної літератури.
7. Різні відомості з життя дітей, ігри, забави, педагогічні новини тощо.

У кінці кожного номера пропонувалися рухливі ігри (ноти, пояснення), опис робіт дитячого садка з додатком малюнків тощо.

Аналізуючи роботу журналу «Детский сад», його діяльність можна поділити на два періоди.

У 1866-1868 роках «Детский сад» видавався під керівництвом Аделаїди Симонович. Характеризуючи журнал цього періоду, потрібно зазначити, що всі статті без винятку присвячувалися питанням дошкільного виховання й навчання. Серед них – самостійність дитини, виховання дітей у сім'ї, формування слухняності у дітей, значення гри в житті дитини, покарання і заохочення дітей, вивчення іноземних мов, навчання письма й читання, передовий зарубіжний досвід у галузі дошкільного виховання та багато інших, не менш цікавих статей.

1867 року в редакції «Детского сада» вийшла «Перша книга для читання», де вміщено 16 малюнків із сімейного життя, а також «Азбука» («Керівництво для батьків і наставників, що бажають навчити дитину читання та письма»).

Поставивши за мету видавати журнал спеціально для виховання й навчання дітей дошкільного віку, редакція й не гадала, що видання матиме такий успіх. З різних міст надходили вдячні листи від матерів і працівниць дитячих садків: у журналі вони знаходили корисний матеріал для занять та ігор із дітьми.

За широкої підтримки громадськості редакції «Детского сада» працювати було б значно легше, але, на жаль, з першого дня існування ніякої протекції журнал не мав. Редакція звернулася до читачів з пропозицією про співпрацю: «Пісню, гру, статтю, новину або оповідання, складені з педагогічним змістом, ми із задоволенням помістимо на сторінках нашого журналу», – зазначалося в одному з номерів [2, 2].

У 1869-1876 роках редактором-видавцем журналу стає Єлизавета Бороздіна, редактором – Володимир Талмачев. У цей період видання розширило свою діяльність і змінило дещо тематику. На його шпальтах розглядалися загальнопедагогічні та методичні програми школи, пропонувалися додатки зразкових уроків із різних предметів.

На жаль, питанням дошкільного виховання приділялося значно менше уваги, ніж у попередні роки.

Якщо порівнювати журнал першого (А. Симонович) і другого (Є. Бороздіна) періоду, то цікавішим і кориснішим з точки зору висвітлення проблем дошкільного виховання дітей був «Детский сад» під редакцією А.Симонович.

Не отримуючи належної допомоги з боку суспільства, журнал із дошкільного виховання «Детский сад» у 1876 році припинив своє існування. З 1877 по 1917 роки журнал виходив під назвою «Воспитание й обучение».

Покладаючи великі надії на перший журнал із питань дошкільного

виховання, редактор-засновник А. Симонович сподівалася, що хоч «користь від журналу і дорівнює краплі в морі», все ж «ми будемо задоволені, якщо він (журнал) хоч кількох матерів або вихователів змусить глибше проникнутися справою виховання і віддатися їй з любов'ю та сумлінністю» [2, 3].

Пошуки, роздуми, педагогічне аматорство прогресивної інтелігенції частково втілювалося у роботі вітчизняних приватних дитячих садків, але обґрунтованих підходів до дошкільного виховання у Російській імперії цього періоду не існувало, тому педагоги зверталися до класичної спадщини тогочасного зарубіжного передового досвіду.

Ян-Амос Коменський, Йоган Песталоцці, Жан-Жак Руссо, Марія Монтессорі, Овид Декролі – ось педагоги, чії праці завжди цікавили вітчизняне дошкільництво. Але в цей період найбільший інтерес дошкільників викликали ідеї німецького педагога Фрідріха Фребеля. Його методика, «шість дарів» були предметом вивчення й дослідження педагогами, упровадження у практику вихователями, керівницями.

Наприкінці ХІХ ст. формується окремий напрям у розвитку дошкільного виховання – фребелівський рух, представником якого була Наталія Федорівна Лубенець. Опікуючись проблемами дітей дошкільного віку, відкриттям безкоштовних садків, пропагуючи ідеї Ф. Фребеля, відстоюючи право дитини на вільне виховання, Наталія Лубенець перша в Україні ініціює створення спеціального журналу, який би став на захист дитинства.

Так, у 1911 р. Київське товариство народних дитячих садків відкриває підписку на журнал для батьків і вихователів «Дошкольное воспитание» з додатками занять для дітей, редактором якого і стає Наталія Лубенець (до речі, редакція знаходилася за адресою, де мешкала Наталія Лубенець: вул. Стрілецька, буд. 4, кв. 3). Завдяки цьому виданню, в українській педагогічній думці формується наука про організацію життя маленьких дітей – дошкільне виховання, яке отримало поштовх до стрімкого розвитку.

Обґрунтовуючи необхідність видання такого журналу, редакція зазначала: «Тепер признається непохитною істиною, що всі відхилення у вихованні, які відбуваються у період початкового формування особистості, тобто у віці від 4 до 7-8 років, мають вплив на все подальше життя, що все добре, що людина успадкувала при народженні, розкривається головним чином протягом цього періоду, але у свою чергу і шкідливі інстинкти і погані навички міцніють і отримують силу також у цьому віці.

Разом з тим, виявляється, що у цей період уся дитяча натура, усі мускули, усі органи, усі сили і здібності дітей відрізняються найбільшою гнучкістю і гострою сприйнятливістю, внаслідок чого та чи інша постановка виховання в цей період, ті або інші умови життя дітей цього віку відбиваються рішуче на усьому подальшому розумовому і моральному житті.

Ці висновки, як результати довгих вивчень і спостережень, привернули до себе у цей час особливу увагу і у педагогічному світі, і у широких колах суспільства усіх культурних країн, звернули погляди педагогів і батьків до

маленьких дітей, до їх виховання у сім'ї, до організації спеціальних виховних закладів, як то «дитячі садки», «дитячі будинки» та ін.

... Дитячих садків дуже мало, більшість їх не задовольняє потреби сучасної педагогіки і навіть, на жаль, є такі, які створюють у суспільстві помилкове, мінливе уявлення про ці виховні заклади. Нарешті, у нас до цього часу немає журналу, присвяченого спеціально інтересам дошкільного виховання. ... Журнал «Дошкольное воспитание» ставить своєю метою можливо повно і докладно висвітлювати усі сторони виховання маленьких дітей, поширювати у суспільстві поняття про справжні дитячі садки і з'ясувати їх роль у справі побудови «нової» народної школи» [1, 1].

У створенні журналу брали участь такі відомі педагоги, як В. Бехтерев, К. Вентцель, П. Каптерев, Н. Лубенець, Т. Лубенець, А. Музиченко, С. Русова, М. Свентицька, І. Сікорський, А. Симонович та ін.

Програма журналу складалась з таких напрямів:

- пропаганда ідей дошкільного виховання, особливо народних дитячих садків, зокрема зближення їх зі школою;
- психологія дитинства й експериментальна педагогіка;
- теорія і практика дитячого садка: зразки уроків, бесід, ігор, робіт, пісень тощо;
- гігієна дитячого віку і фізичне виховання дітей;
- критика і бібліографія. Огляд вітчизняних і іноземних журналів;
- педагогічна хроніка;
- відділ листів у редакцію тощо.

У період розвитку суспільного дошкільного виховання журнал виступає головним і єдиним джерелом інформації про виховання і навчання дітей дошкільного віку; висвітлює проблеми дитячих садків, публікує програми річних занять, методичку проведення ігор, інструкції для керівників ясел і дитячих садків тощо.

На шпальтах журналу друкувались статті, присвячені психологічному значенню дитинства і дошкільного періоду, проблемі втомлюваності дітей і шляхів її вирішення, автором яких був Іван Олексійович Сікорський, – відомий психолог, однин із перших вітчизняних педагогів, який виокремлював дошкільний вік як окремий період дитинства. Присвятивши цьому важливому питанню чимало психологічних і педагогічних розвідок, Іван Олексійович вважав, що потрібно піднести на належний рівень роль психології дитинства, особливо дитячої біографії. Саме в ній, біографії, криється можливість розкриття характеру людини. Психологічна біографія – це «зворотний бік» людської душі або людського обличчя. Найважливіші періоди життя людини – раннє дитинство і дошкільний вік. Вони є тією складовою людської душі, котру потрібно розпізнати і вивчити, аби передбачити майбутню психологічну біографію і спрямувати духовний розвиток юної особистості.

І. Сікорський був твердо переконаний, що ознайомлення педагога з раннім дошкільним періодом життя дитини необхідне для її психологічного розвитку і правильного виховання. Тому, доходить висновку Іван

Олексійович, необхідно створити психологію дошкільного віку «повинно бути розпочато систематичне вивчення дітей, як запорука майбутнього правильного розвитку їх характеру» [3, 8].

Продовжуючи свої дослідження, І. Сікорський у 1912 р. публікує у журналі статтю «План исследования психического состояния детей» [4], де зупиняється на психічному стані дитини, зокрема пропонує таку періодизацію його вивчення: 1) інстинктивне і життя; 2) воля і рух; 3) розум і пам'ять, тямущість, допитливість; 4) почуття; 5) складний душевний стан, особистість, індивідуальність [4, 4]. Цей план був покликаний допомогти у визначенні й вимірюванні успіхів та затримок у розвитку дитини.

Окремої уваги заслуговують публікації самої Наталії Лубенець, більшість яких і була надрукована у цьому виданні. Так, у 1914 р. було надруковано працю «Фребель і Монтессорі» (№№ 7, 8, 9), яка у 1915 р. вийшла окремим виданням. Проводячи ґрунтовний науковий аналіз праці Ф. Фребеля «Виховання людини» (1826) та М. Монтессорі «Дім дитини» (1909), педагог намагається віднайти спільне і відмінне у поглядах цих двох видатних педагогів на виховання дітей дошкільного віку та показати своє ставлення до висунутих ними педагогічних ідей і положень.

Як головний редактор, Наталія Дмитрівна вела рубрику «Критика і бібліографія, огляд вітчизняних та зарубіжних книг і журналів», де до кожного видання додавалася коротка анотація. У ній повідомлялося про усі книжкові новинки, що тільки-но з'являлись у світі, завдяки чому читачі журналу могли ознайомитися з працями таких відомих і передових учених, як: М. Монтессорі «Дом ребенка» (1909), Г. Вентцель «Свободное воспитание» (1909), Є. Тіхеєва «Родной язык в семье и школе» (1912), С. Кемніц «Математика в детском саду. Беседы и занятия с детьми дошкольного возраста» (1912), М. Вериги «Как занять детей дошкольного возраста» (1912), К. Янжул «Применение методов детского сада в начальной школе» (1913) та багато ін.

Н. Лубенець залучала до співпраці у журналі відомих педагогів, психологів, громадських діячів, власних кореспондентів з Москви, С.-Петербурґа та інших міст. До редакції надходили відомості про роботу у галузі дошкільного виховання різних дитячих садочків у Російській імперії; до друку подавались матеріали виховательок-садівниць зі зразками занять, які значно допомагали практичним працівникам. Загалом це видання сприяло творчому єднанню та спілкуванню педагогів і діячів з дошкільного виховання, які мешкали в різних регіонах, а також журнал був трибуною для обміну досвідом в організації дошкільного виховання.

Не обходив увагою журнал і таке питання, як відкриття літніх дитячих майданчиків, які відкривались з метою розвитку соціальних нахилів у дошкільників. Громадський рух по створенню дитячих майданчиків і організації дитячих ігор – дуже цікаве і маловідоме явище розвитку соціального виховання в Україні. На шпальтах журналу друкувались усі відомості про відкриття нових літніх майданчиків, пропонувались рекомендації щодо проведення ігор, як головних занять, давались поради

керівницям і вихователям.

Журнал «Дошкольное воспитание» також знайомив своїх читачів із зарубіжним досвідом. Це було зумовлено тим, що організація і впровадження дошкільного виховання ставала актуальною проблемою і потребувала нового досвіду, нових ідей, яких не завжди вистачало у вітчизняних педагогів. Цим питанням були присвячені такі статті, як: «Елеонора Герварт» (1911), «На батьківщині Фребеля» (1911), «Вища жіноча школа в Лейпцигу» (1911), «Біля життєдайного джерела» (1912), автором яких була Н. Лубенець.

Покладаючи великі надії на перший журнал з проблем дошкільного виховання, сподіваючись, що саме це видання дасть могутній поштовх до швидкого розвитку галузі дошкільного виховання, Наталія Дмитрівна закликала до дружньої співпраці: «Наш журнал – суспільне починання, і ми були би щасливі, якби його сторінки послужили не тільки з'ясуванню і поглибленню інтересів дошкільного виховання, але й об'єднанню усіх товариств, які діють у такому ж напрямку і окремих робітників цієї справи. Усіх тих, кому близьке і дороге виховання маленьких дітей, закликаємо ми до дружньої спільної роботи і просимо підтримати нашу спільну справу», – зазначала педагог [5, 75].

Чи варто говорити, що журнал мав велику популярність серед педагогічного загалу. Висловлюючи своє ставлення до журналу, який став рідним і своїм для дошкільних працівників, Іван Олексійович Сікорський зазначав: «Не можна знайти достатньо слів похвали Київському товариству народних дитячих садків за сміливу ініціативу, яку воно проявило, взявшись за видання журналу «Дошкільне виховання». Тут усе гідне гарячих симпатій! А особливо цінним є те, що журнал, який тільки-но виник, видається не журналістами, а педагогами чистої води, педагогами, зануреними в атмосферу дитячого життя, яку вони, без сумніву, зуміють показати в усій її життєвій простоті та різноманітності» [5, 15].

У 1917 році виходить останній номер журналу, у якому Наталія Лубенець звернулася до своїх читачів: «... ми не знаємо, яке буде подальше життя нашої нещасливої, багатостраждальної батьківщини, але все ж ми віримо у те, що у «дітях наше майбутнє», і для них потрібно створювати життя краще і більш розумне, чим наше. Заради цього ідеалу ми будемо продовжувати нашу скромну роботу, і гаряче просимо друзів і співробітників нашого журналу підтримати його усіма силами...» [5, 75].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лубенець Н. Задачи журнала // Дошкольное воспитание. – 1911. – № 1. – С. 1-4.
2. Вступление // Детский сад. – 1866. – № 1. – С. 2.
3. Сикорский И.А. Психологическое значение детства и дошкольного периода // Дошкольное воспитание. – 1911. – № 1. – С. 5.
4. Сикорский И.А. План исследования психического состояния детей // Дошкольное воспитание. – 1912. – № 1-2. – С. 4.
5. Від редакції // Дошкольное воспитание. – 1917. – № 8-9. – С. 75.